

EWA ANDRYSIAK

Książka i prasa na ziemi wileńskiej: drukarnie, wydawnictwa, księgarnie, biblioteki, czasopisma XVI w.-1945 r., oprac. Mieczysław Jackiewicz, Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej 2008, ss. 339, il. (Encyklopedia Ziemi Wileńskiej, t. 6; Biblioteka Wileńskich Rozmaitości. Seria B, nr 68)

Od roku 2002 oddział Towarzystwa Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej w Bydgoszczy wydaje Encyklopedię Ziemi Wileńskiej. Po słowniku biograficznym (t. 1, 2002)¹, literaturze (t. 2, 2004)², sztuce (t. 3, 2005)³, architekturze (t. 4, 2006)⁴, teatrze i muzyce (t. 5, 2007)⁵ przyszedł czas na książkę. W roku 2008 ukazał się kolejny, szósty tom Encyklopedii poświęcony książce i prasie. Tom zatytułowany *Książka i prasa na ziemi wileńskiej: wydawnictwa, księgarnie, biblioteki, czasopisma XVI w.-1945 r.* podobnie jak poprzednie (poza pierwszym) opracował Mieczysław Jackiewicz, który jest także autorem tomu siódmego, poświęconego duchowieństwu⁶. Całość wydawana jest w jednakowym formacie i takiej samej szacie graficznej (twarda oprawa).

¹ *Wileński słownik biograficzny*, red. H. Dubowik, L.J. Malinowski, Bydgoszcz 2002; wyd. 2 poszerz. – 2008.

² *Literatura Ziemi Wileńskiej od XVI w. do 1945 r.*, oprac. M. Jackiewicz, Bydgoszcz 2004.

³ *Sztuka: malarze, rzeźbiarze, graficy, fotograficy*, oprac. M. Jackiewicz, Bydgoszcz 2005.

⁴ *Architektura: dzieła i twórcy od XVI w. do 1945 r.*, oprac. M. Jackiewicz, Bydgoszcz 2006.

⁵ *Teatr i muzyka na ziemi wileńskiej: artyści i instytucje: XVI w.-1945 r.*, oprac. M. Jackiewicz, Bydgoszcz 2007.

⁶ *Duchowieństwo i świątynie na Ziemi Wileńskiej od XV w. do 1945 roku*, oprac. M. Jackiewicz, Bydgoszcz 2009.

W tomie *Książka i prasa...* autor prezentuje wileńskie biblioteki, drukarnie i księgarnie, czasopisma, organizacje związane z książką, poza tym postaci bibliotekarzy, bibliofilów, grafików, drukarzy, księgarzy, zbieraczy i właściciele księgozbiorów.

Historia drukarstwa wileńskiego sięga wieku XVI, pierwsza drukarnia założona około 1522 roku działała zaledwie kilka lat, kolejna powstała po ponad pięćdziesięciu latach (1575), a pod koniec wieku rozpoczęła działalność drukarnia Akademii Wileńskiej. Liczącym się ośrodkiem drukarstwa stało się Wilno dopiero w początkach wieku XIX, a do nierozzerwalnie związanych z miastem należy ponad stutrydziestoletnia (1803-1939) działalność oficyny Zawadzkich (Zawadzcy to nie tylko drukarze, lecz także księgarze i wydawcy).

Książka to także biblioteki, powstanie pierwszych przypada na Wileńszczyźnie na przełom XV i XVI wieku. Wyróżnić można biblioteki domowe, biblioteki organizacji i stowarzyszeń (biblioteka Towarzystwa Bibliofilów Polskich), towarzystw, w tym naukowych (TPN), biblioteki muzeów (m.in. Tatarskiego Muzeum Narodowego), biblioteki publiczne, biblioteki prywatne (m.in. Alfonsa Parczewskiego, Lucjana Uziembły, karaimska Hadzi Seraja Szapszała, Tyszkiewiczów).

Pośród prezentowanych na uwagę zasługuje biblioteka zgromadzona przez króla Zygmunta Augusta. Znany ze swych zamiłowań bibliofilskich dbał o książki, o czym świadczą jednolite oprawy (brązowa skóra, złoczone tłoczenia, herbowy superekslibris, nazwisko właściciela). Warto przypomnieć, że w 1933 roku Stanisław Lisowski wystąpił z odczytem poświęconym królewskiej bibliotece, której rozproszone fragmenty proponował zebrać w jednym miejscu. Pewną sensację wywołał, sugerując, by w myśl królewskiego testamentu zgromadzić księgozbiór w Wilnie.

Wiekowi XVI sięga historia biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego (zał. 1570). Wskreszenie Uniwersytetu Stefana Batorego w 1919 roku stało się także okresem rozwoju biblioteki. Wspomnieć wypada, że na przełomie 1925 i 1926 roku biblioteka uniwersytecka wzbogaciła się o kolekcję Joachima Lelewela przeznaczoną dla wileńskiej uczelni, przechowywaną od lat siedemdziesiątych XIX wieku w Kórniku. Działania w sprawie przekazania zbiorów do Wilna toczyły się w latach 1922-1924, a udział w nich mieli prof. Feliks Koneczny – przewodniczący Komisji Bibliotecznej i Alfons Parczewski – wówczas rektor Uniwersytetu Stefana Batorego.

W okresie międzywojennym staraniem Tadeusza Wróblewskiego utworzona została biblioteka Eustachego i Emilii Wróblewskich. Zbiory Wróblewskich włączono po II wojnie światowej do Biblioteki Litewskiej Akademii Nauk, w której można z nich korzystać do dziś.

Mieczysław Jackiewicz wymienia także niewielkie zbiory, przykładem może być hasło Biblioteka Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Wilnie, w tym wypadku trudno mówić jednak o bibliotece. Był to niewielki księgozbiór, w roku 1931 liczył około 20 woluminów, a o jego zasobności w kolejnych latach brakuje informacji. Wymienione przez autora źródło także nie podaje wielkości biblioteki.

Encyklopedia zawiera wiele informacji o księgozbiorach prywatnych, m.in. prawnika Alfonsa Parczewskiego, Lucjana Uziembły, karaimejskiej Hadzi Seraja Szapszała. Autor zastosował tu dwa rozwiązania. Część danych można znaleźć pod hasłami dotyczącymi poszczególnych bibliotek, np. biblioteka karaimejska Hadzi Seraja Szapszała, inne pod dwoma różnymi hasłami, np. o bibliotece A. Parczewskiego czytamy w hasle biograficznym poświęconym Parczewskiemu i te same informacje dotyczące księgozbioru powtórzone w hasle biblioteka Alfonsa Józefa Ignacego Parczewskiego w Wilnie. Podobna sytuacja występuje w przypadku Michała Brensztejna, Stanisława Jana Ignacego Łopacińskiego, Mariana Plate-ra, Michała Polińskiego, Tadeusza Turkowskiego. Wydaje się, że bardziej słusznym rozwiązaniem byłoby przy hasłach informujących tylko o zawartości księgozbioru odsyłać do hasła głównego poświęconego danej postaci. Dodać tu wypada, że według informacji wnuczki Parczewskiego, Antoniny Meysztowicz, biblioteka cały czas była w Kaliszu, w Wilnie natomiast tylko książki, które potrzebował.

Podobnie jest w wypadku bibliotek domowych – dane na ich temat mamy pod hasłami dotyczącymi poszczególnych bibliotek domowych i te same informacje pod hasłami osobowymi, np. Biblioteka Domowa Ludwika Chomińskiego – Chomiński Ludwik, Biblioteka Domowa Adama Chreptowicza – Chreptowicz Adam.

Encyklopedia daje przegląd wileńskich czasopism, zarówno tych, których żywot był krótki, jak i tych, które ukazywały się przez wiele lat. Sporo z wymienionych tytułów zostało tylko zaakcentowanych przez podanie nazwy, redaktora i okresu ukazywania się, inne przedstawiono obszerniej. Przy „Roczniku Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie” wydawanym w latach 1907-1921 mamy tylko krótką informację, podczas gdy wydawane przez TPN „Ateneum Wileńskie” omówione zostało znacznie szerzej. Podobnie wygląda sytuacja, jeśli chodzi o „Kwartalnik Teologiczny Wileński” wydawany w latach 1923-1926 – całe hasło to zaledwie dwa wersy. Są też tytuły pominięte przez autora, np. „Rocznik Prawniczy Wileński” – organ Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie oraz Towarzystwa Prawniczego im. I. Daniłowicza (1925-1933) – czy miesięcznik „Wileński Przegląd Prawniczy” (1930-1939).

Nie można oczywiście pominąć całego szeregu postaci związanych z książką. Obok bibliografów (Adam Ferdynand Adamowicz, Mikołaj Malinowski, Hillel Noah Maggid-Stejnschneider, Ludwik Stolarzewicz), bibliotekarzy (Stefan Burhardt, Ludwik Czarkowski, Łukasz Górnicki, Adam Jocher, Adam Łysakowski, Walerian Łobużyński, Szymon Żukowski), bibliofilów (Julian Biergel, Władysław Tołłoczko) mamy zbieraczy książek (Jerzy Albinus, Michał Baliński, Michał Bobrowski, Adam i Joachim Chreptowiczowie, Aleksander Jelski, Teodor Narbutt, Janusz Radziwiłł, Kazimierz Sapieha) i właścicieli bibliotek (król Aleksander Jagiellończyk, Michał Kleofas Ogiński, Konstanty Tyzenhauz, król Zygmunt I Stary) oraz założycieli bibliotek (Eustachy Tyszkiewicz, Tadeusz Wróblewski, król Zygmunt August). Są także graficy i ilustratorzy książek (Michał Andriolli, Józef Oziębłowski, Ferdynand Ruszczyc, Wincenty Smokowski, Władysław Strzebiński, Aleksander Tarasowicz, Jan Tysiewicz).

Obok drukarzy (Franciszek Skoryna, Piotr Timofiejewicz Mściślawiec, Aleksander Żółkowski) mamy założycieli (Antoni Tyzenhauz) i właścicieli drukarni (Adam Kirkor, Melchior Pietkiewicz, Mikołaj Krzysztof Radziwiłł) oraz introligatorów (Stanisława Skoczyńska, Władysław Strzedziński) i wydawców (Józef Krzeczkowski, Antoni Marcinowski, Adam Stankiewicz).

Nie można pominąć księgarzy (Izaak Krasnosielski, Henryk Krygier, Waclaw Makowski, Ruben Rafałowicz, Kazimierz Rutski, Stanisław Stankiewicz, Jan Życieński, Bolesław Żynda) i antykwariuszy (Szloma Kinkulkin, Lucjan Moraczewski). W wielu wypadkach, jeśli chodzi o księgarnie i księgarzy, M. Jackiewicz zastosował omówione wyżej rozwiązania, czyli informacje o księgarniach mamy w hasłach biograficznych i w hasłach poświęconych konkretnym księgarniom (Jakub Girszowski – Księgarnia Jakuba Girszowskiego; Kristian Teofil Glücksberg, Abraham Ickowicz, Maurycy Orgelbrand i in.)

Trudno wymienić wszystkie postaci prezentowane w encyklopedii, ale pominąć nie sposób bibliotekarzy i teoretyków nauki o książce: Joachima Lelewela – autora pracy *Bibliograficznych ksiąg dwoje* czy Adama Łysakowskiego, bibliotekarza i teoretyka bibliografii Aleksandra Bohatkiewicza. Warto zwrócić uwagę na księży Jana Antoniego Poszakowskiego – wydawcę kalendarzy wileńskich i Adama Kuleszę – organizatora kolportażu książek, pisarkę Elizę Orzeszkową – właścicielkę księgarni nakładowej i członka założyciela Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, Leona Kryczyńskiego – bibliografa, zbieracza książek i badacza dziejów Tatarszczyzny.

Można się zastanawiać, dlaczego w wielu hasłach brak informacji, które z książką się wiążą. Jako przykład niech posłużą członkowie Towarzystwa

Bibliofilów Polskich w Wilnie: przy nazwiskach Mariana Platera, Heleny Drège, Michała Brensztejna, Gracjana Achrem-Achremowicza, Ludwika Chomińskiego czy Tadeusza Turkowskiego informacja o przynależności do TBP jest, natomiast przy innych takiej informacji brak (Ferdynand Ruszczyk, Stefan Rygiel – założyciel i prezes TBP, Adam Łysakowski, Lucjan Uziębło i in.).

Przewodniczącym Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie był Marian Plater, a samo stowarzyszenie powstało z inicjatywy A. Parczewskiego – wówczas rektora USB, w encyklopedii towarzystwo to nie ma swojego hasła.

Poszczególne artykuły hasłowe autor opatrzył źródłami, dominuje oczywiście literatura polska, ale korzystał także z opracowań litewskich, białoruskich i rosyjskich. Przy hasłach biograficznych często sięgał do *Polskiego Słownika Biograficznego* czy *Słownika pracowników książki polskiej*, choć w wielu wypadkach znaleźć możemy już nowsze opracowania. Przy korzystaniu z encyklopedii pomocny byłby indeks nazwisk i wykaz wykorzystanych źródeł. Wartość temu podnoszą zamieszczone ilustracje (ekslibrisy, karty tytułowe druków miejscowych tłoczni, winiety pism).

Encyklopedia książki i prasy wileńskiej jest pierwszym tego typu wydawnictwem⁷ i, mimo pewnych zastrzeżeń, służyć będzie zapewne jako wzór dla kolejnych inicjatyw encyklopedycznych poświęconych książce w różnych miejscowościach. A nad podobnym przedsięwzięciem – encyklopedią książki kaliskiej – pracuje środowisko kaliskich bibliotekarzy. Inicjatorem jest dr hab. Krzysztof Walczak, dyrektor Książnicy Pedagogicznej im. A. Parczewskiego w Kaliszu.

⁷ Pomijam tu ogólną *Encyklopedię wiedzy o książce* (Wrocław 1971) obejmującą całość kształt wiedzy ze wszystkich dziedzin dotyczących książki.

